

מחשבת ישראל

(לבתי ספר כלליים)

הוראות

א. משך הבחינה: שעותיים.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה חלקים.

שימו לב: יש לענות רק על החלק שלמדתם: על חלק א או על חלק ב או על חלק ג.

חלק א (עמ' 2-8) – "שמונה פרקים לרמב"ם"

פרק ראשון – (30×1) – 30 נקודות

פרק שני – (20×3) – 60 נקודות

פרק שלישי – (10×1) – 10 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

חלק ב (עמ' 9-15) – "את שאהבה נפשי" – אהבה וזוגיות במחשבת ישראל

פרק ראשון – (30×1) – 30 נקודות

פרק שני – (20×3) – 60 נקודות

פרק שלישי – (10×1) – 10 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

חלק ג (עמ' 16-22) – "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק ראשון – (30×1) – 30 נקודות

פרק שני – (20×3) – 60 נקודות

פרק שלישי – (10×1) – 10 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראות מיוחדות: (1) יש לקרוא את כל סעיפי השאלה בטרם תשיבו עליה. יש להתרכז במה שנדרש בכל סעיף.

(2) יש להקפיד להסביר ולבסס כהלכה את תשובותיכם.

(3) יש לשים לב לכתב, לכתוב ולפסוק.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

חלק א: "שמונה פרקים לרמב"ם"

פרק ראשון (30 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 1-2.

בשאלה שבחרתם ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד (לכל סעיף – 10 נקודות).

1. המעולה או הכובש את יצרו (פרק שישי)

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על שלושה מן הסעיפים א-ד שאחריהם.

קטע א הפילוסופים מסכימים פה אחד שהמעולה מעולה יותר ושלם יותר מהכובש את יצרו. אבל, הם אומרים, לפעמים הכובש את יצרו מגיע לדרגת המעולה בדברים רבים. הוא בהכרח בדרגה פחותה כי הוא מתאוה לעשות את הרע, אף שאין הוא עושה אותו. תשוקתו אל הרע היא תכונה רעה בנפש. גם שלמה אמר כדבר הזה. הוא אמר: נִפְשׁ רָשָׁע אֵתָהּ רָע (משלי כ"א, י')...

כאשר חקרנו את דברי החכמים [חז"ל] בעניין זה, מצאנו שהם אומרים שמי שחושק בעבירות ומשתוקק אליהן מעולה יותר ושלם יותר ממי שאינו חושק בהן ואינו מצטער על שאינו עובר אותן.
(שמונה פרקים, פרק שישי)

קטע ב רבי אלעזר בן עזריה אומר: ...שלא יאמר אדם "אי אֶפְשִׁי [איני רוצה] ללבוש שעטנז. אי אפשר לאכול בשר חזיר. אי אפשר לבוא על הערווה" אבל [יאמר]: "אפשר [אני רוצה] מה אעשה ואבי שבשמיים גזר עליי כך".
(מדרש ספרא לספר ויקרא כ', כ"ו)

קטע ג אם נבין את שתי האמירות כפשוטן הן סותרות לכאורה. אך אין הדבר כן, אלא שתי האמירות אמת ואין מחלוקת ביניהן כלל. כי המעשים הרעים שבעיני הפילוסופים הם מעשים רעים, שעליהם אמרו שמי שאינו חושק בהם מעולה יותר ממי שחושק בהם וכובש את יצרו מהם, הם הדברים המפורסמים בעיני האנשים כולם כמעשים רעים, כגון שפיכות דמים, גנבה, גזל... אלה המצוות שאמרו עליהן החכמים, עליהם השלום: "דברים שאלמלא לא נכתבו ראוי היה לכותבן"...

התבונן בחוכמתם, עליהם השלום, ובדוגמה שהביאו. כי הוא לא אמר: "אי אֶפְשִׁי להרוג את הנפש, אי אפשר לגנוב, אי אפשר לכזב, אלא אפשר, ומה אעשה וכו'". אלא הביא דברים שכולם שְׂמֵעִים, בשר בחלב ולבישת שעטנז ועריות.

(שמונה פרקים, פרק שישי)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

א. קראו את קטע א, וענו על השאלות.

(1) תארו בלשונכם את האדם "המעולה", והסבירו מדוע הפילוסופים היוונים מעדיפים אותו על האדם "הכובש את יצרו". (5 נקודות)

(2) הסבירו את הביטוי "לפום צערא – אגרא" (מארמית: "לפי הצער – השכר", מסכת אבות ה', כ"ג).
את איזו מן העמדות – עמדת חז"ל או עמדת הפילוסופים – ביטוי זה מחזק? בססו את תשובתכם על הכתוב.
(5 נקודות)

ב. (1) הסבירו את דברי רבי אלעזר בן עזריה המוצגים בקטע ב, והסבירו אחת מן הדוגמאות שהוא מביא. (5 נקודות)

(2) בקטע ג הרמב"ם טוען שאין סתירה בין עמדת הפילוסופים ובין עמדת חז"ל בנוגע ל"מעולה" ול"כובש את יצרו".
הסבירו את טענתו של הרמב"ם. (5 נקודות)

ג. בפרק הרביעי הרמב"ם מתאר את דרך הריפוי של אדם "החולה בנפשו".

לדעתכם, האם אדם שהיה חולה בנפשו והבריא יכול להיחשב "המעולה" שרמב"ם מתאר בפרק השישי?
הסבירו את תשובתכם. (10 נקודות)

ד. יוחנן בן ה-97 מספר בגאווה כי אף על פי שכל חייו הוא הרגיש דחף פנימי להתנהג באלימות כלפי הזולת, הוא לא נכנע לדחף שבער בו, ומעולם לא פגע באיש. יוחנן טוען כי הוא "אדם טוב".

האם אתם מסכימים עם טענה זו? בתשובתכם התייחסו לשניים או יותר מן המונחים האלה: "המעולה", "הכובש את יצרו", "מצוות שמעיות ומצוות שכליות", "חולה נפש", "חלק שואף", "חלק שכלי", "דרך האמצע", "סגפנות", "אתיקה".
(10 נקודות)

2. בקשתו של משה ומגבלות הנבואה (הפרק השביעי); מצב האדם בלידתו (הפרק השמיני)

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על שלושה מן הסעיפים א-ד שאחריהם.

קטע א כאשר ידע משה רבנו שלא נותרה מחיצה שלא הבקיעה, ושכל מעלות האופי וכל המעלות השכליות הגיעו בו לידי שלמות, ביקש להשיג את אלוהים כאמיתת מציאותו, שהרי לא נותרה מניעה. הוא אמר אפוא: "הֲרָאִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ" (שמות ל"ג, י"ח). אז הודיעו אלוהים: "זה לא אפשר לך", בהיותו שכל הנמצא בחומר, כלומר, מצד היותו בן אדם. זה הוא שאמר: "כִּי לֹא יֵרָאִי הָאָדָם וְחַי" (שם, שם, כ'). לא נותרה אפוא בינו ובין השגת אלוהים לאמיתו אלא מחיצה מלוטשת אחת, והיא השכל האנושי שאינו נבדל. הוא יתעלה עשה עימו חסד ונתן לו, לאחר שביקש, השגה יתרה ממה שהייתה לו לפני שביקש. הוא הודיע לו שהתכלית אינה אפשרית לו כשיש לו גוף. הוא כינה את ההשגה האמיתית ראיית פנים, כי כאשר רואה אדם את פני חברו, נוצרת לו בנפשו צורה שבעטיה אין הוא מבלבל (אותו) עם זולתו. אבל כאשר הוא רואה את גבו, אף שיבחין בו באותה ראייה, יש שיהיה לו ספק לגבי ויש שיבלבל אותו עם זולתו. כך השגתו יתעלה לאמיתו היא, שמאמיתת מציאותו ייווצר בנפש מה שלא משתתף באותה מציאות זולתו מן הנמצאים, עד שהוא ימצא בנפשו את מציאותו יציבה, מובחנת ממה שהוא מוצא בנפשו משאר הנמצאים. אבל מידה זאת של השגה אינה אפשרית לאדם. אבל (משה) עליו השלום השיג קצת פחות מזאת. זה שכנה אותו וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרָי" (שם, שם, כ"ג).

(שמונה פרקים, פרק שביעי)

קטע ב לשון החכמים, והוא דְּבָרָם: "הכול בידי שמיים חוץ מיראת שמיים", נכון הוא... אלא שבני אדם מרבים לטעות בו, וחושבים שחלק ממעשי האדם שבבחירה - כפוי עליהם, כגון שישא את פלונית, או שיהיה בידו ממון זה [...]

באומרם "הכול" [בידי שמיים] מתכוונים הם לדברים הטבעיים שאין לאדם בחירה בהם, כגון היותו גבוה או נמוך, או שירוד גשם או שיש בצורתו, או שהאוויר באוש או בריא וכיוצא בזה כל מה שבעולם זולת תנועות האדם ומנוחותיו.

(שמונה פרקים, פרק שמיני)

קטע ג לא ייתכן שייוולד אדם מתחילתו מטבעו בעל מעלה או חסרון, כשם שלא ייתכן שייוולד אדם מתחילתו מטבעו בעל מקצוע מן המקצועות המעשיים. אבל ייתכן שייוולד מתחילתו מטבעו מוכן למעלה או למגרעת, כך שמעשיה יהיו קלים לו יותר ממעשי תכונה אחרת...

אדם שמזג ליבו חם מעט יותר מן הראוי, יהיה אמיץ לב, כלומר, מוכן לאומץ הלב. וכאשר מלמדים אותו אומץ לב הוא נעשה בקלות אמיץ לב. אחר, שמזג לבבו קר יותר ממה שראוי, מוכן לפחדנות ולחרדה. ואם מלמדים אותו זאת ומרגילים אותו לכך, הוא יקבל זאת בקלות. ואם מתכוונים שיהיה אמיץ לב, ביגיעה כלשהי יהיה אמיץ לב, אבל, בהכרח, רק אם יורגל לזה.

(שמונה פרקים, פרק שמיני)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

א. קראו את קטע א, וענו על השאלה.

"וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ" (שמות ל"ג, כ"ג).

מהו ההסבר של הרמב"ם לדברים שהאל אומר למשה? לדעת הרמב"ם, מדוע אי אפשר לראות את פני האל?

(10 נקודות)

ב. קראו את קטע ב, וענו על השאלה.

"הכול בידי שמיים חוץ מיראת שמיים" (תלמוד בבלי, מסכת ברכות לג, ע"ב).

על פי הרמב"ם, מהו הקושי העולה מדברים אלה, וכיצד הוא פותר קושי זה? (10 נקודות)

ג. קראו את קטע ג, וענו על השאלה.

(1) הסבירו את ההבחנה של הרמב"ם בין "הכנה" (או "מזג") ובין מימוש בפועל (במציאות). (6 נקודות)

(2) האם הבחנה זו מרחיבה את הבחירה החופשית של האדם או מצמצמת אותה? נמקו את תשובתכם. (4 נקודות)

ד. ג'וליה נולדה באיטליה ובילדותה הייתה טניסאית מצטיינת. כשהייתה בת 17 החליטה ג'וליה להיות נזירה. כיום היא

בת 35 ומתגוררת במנזר בירושלים. ג'וליה גזרה על עצמה חיי נזירות – היא לא התחתנה מעולם, הכנסייה שלחה אותה

לשרת במנזר בירושלים ולחיות חיים צנועים המוקדשים לתפילה, אין לה חשבון בנק פרטי משלה, והיא יודעת שככל הנראה

בעוד כמה שנים תשלח אותה הכנסייה למנזר במדינה אחרת. בפגישה עם קבוצת תלמידים היא נשאלה מדוע ויתרה על

האפשרות להתחתן ולהביא ילדים, על החופש לבחור את מקום מגוריה ועל עצמאותה הכלכלית. היא השיבה לתלמידים:

"אני ויתרתי על החופש לבחור את ההעדפות שלי כפי שעשיתי בחיי הקודמים, כדי להתקרב בלב ובשכל לאלוהים.

אני מאמינה שאומנם דרך הציות, הצמצום והכניעה היא קשה, אבל זו הדרך להכיר את אלוהים ולדעת אותו".

נסחו תגובה על דבריה של הנזירה ג'וליה. בססו את תגובתכם על אחד משני העקרונות האלה:

"דרך האמצע" (פרק רביעי); "עקרון הבחירה החופשית" (פרק שמיני). (10 נקודות)

פרק שני (60 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 3–7 (לכל שאלה – 20 נקודות).

3. מסכת אבות והאתיקה של הרמב"ם

- א.** החיבור "שמונה פרקים" הוא פרקי מבוא שכתב הרמב"ם לפירושו למסכת אבות.
- (1) הסבירו מהי מסכת אבות, ומהו הייחוד שלה לעומת שאר מסכתות המשנה. (4 נקודות)
- (2) על פי הרמב"ם, מסכת אבות עשויה להיחשב "ברורה וקלה להבנה".
- מדוע בכל זאת הרמב"ם מקדיש לה הקדמה? בססו את תשובתכם על דבריו. (6 נקודות)
- ב.** ב"שמונה פרקים" הרמב"ם מציג את האתיקה (תורת המידות) ברוח מסכת אבות לפי שיטתו.
- (1) הסבירו מהי אתיקה במשמעותה המקורית (היוונית), ומדוע לפי הרמב"ם מסכת אבות מתאימה לרוח האתיקה. (5 נקודות)
- (2) לדעתכם, האם האתיקה של הרמב"ם ב"שמונה פרקים" מיועדת בעיקר ליהודים או שהיא מיועדת לכל אדם? נמקו את תשובתכם על פי מה שלמדתם (ההקדמה של החיבור "שמונה פרקים" והחיבור כולו). (5 נקודות)

4. על מחלות הנפש (פרק שלישי)

- א.** "החולים בגופם, מדמה להם קלקול חושם שהמתוק מר והמר מתוק... תאוותם חזקה, ויש להם הנאה רבה בדברים שלבריא אין בהם הנאה כלל... כך נדמה לחולי הנפש... שמעשים רעים הם מעשים טובים, ושמעשים טובים הם מעשי עוול".
- (שמונה פרקים, פרק שלישי)
- (1) **הסבירו** את ההשוואה של הרמב"ם בין תסמיני* מחלות גופניות ובין תסמיני מחלות נפש. בתשובתכם הביאו דוגמה לתסמין של מחלת גוף ודוגמה לתסמין של מחלת נפש. (7 נקודות)
- (2) יש הטוענים כי בני אדם שואפים תמיד לעשות טוב, אך לעיתים אינם מבחינים כראוי בין רע לטוב. לדעתכם, האם טענה זו נכונה? נמקו את דבריכם. (5 נקודות)
- ב.** הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין המשמעות של המונח "**חולה נפש**" על פי הרמב"ם ובין משמעותו בימינו. (8 נקודות)

5. הדרך לעיצוב אישיות מוסרית (פרק רביעי)

- א.** הרמב"ם מאמץ את הרעיון "דרך האמצע" של אריסטו ומוסיף עליו את הרעיון "לפנים משורת הדין".
- (1) הציגו את הרעיון "דרך האמצע", והסבירו מדוע דרך זו היא הראויה על פי הרמב"ם. (6 נקודות)
- (2) הציגו את הרעיון "לפנים משורת הדין", והסבירו מה הוא מוסיף על הרעיון "דרך האמצע". (6 נקודות)
- ב.** יש הטוענים כי שמירת כְּשָׁרוֹת מגבילה את האדם ומקשה עליו.
- (1) הביאו דוגמה להלכה אחת מהלכות הכשרות שעשויה להיתפס כך, והסבירו את עמדתו העקרונית של הרמב"ם בנוגע להלכות הכשרות. (4 נקודות)
- (2) יש הטוענים כי עצם מתן טעמים (נימוקים) למצוות פוגע בתוקף המוחלט שלהן, וכי הערך של מצווה הוא דווקא בקיומה ללא ניסיון להבינה. לדעתכם, מה היה הרמב"ם משיב על כך? הסבירו גם את עמדתכם האישית בנוגע לטענה זו. (4 נקודות)

* תסמין – סימפטום, תופעה שחולה חש בה ומדווח עליה כסימן למחלתו.

6. תכלית האדם (פרק חמישי)

בפרק החמישי הרמב"ם טוען בעניין התכלית (המטרה העליונה) של חיי האדם כי יש תכלית אמיתית לאדם; כי תכלית זו מייחדת את המין האנושי ומשותפת לכל בני האדם; וכי ערכו של כל מעשה בחיי האדם הוא על פי מידת הקשר שבינו ובין התכלית.

- א. על פי הרמב"ם, הסבירו מהי תכלית האדם, ומדוע דווקא התכלית הזאת. (8 נקודות)
- ב. הרמב"ם אינו שולל הנאה, בריאות, הצלחה כלכלית או מימוש של כישרונות, אך לדעתו דברים אלה הם לא "תכלית אמיתית".
- (1) על פי הרמב"ם, מהו התפקיד של דברים אלה בחיי האדם, ומדוע אין לראות בהם "תכלית אמיתית"? (8 נקודות)
- (2) לדעתכם, האם יש תכלית אמיתית אחת המשותפת לכל בני האדם? נמקו את תשובתכם. (4 נקודות)

7. הכוח המדמה (פרק ראשון ופרק שני)

- א. (1) על פי הרמב"ם, הסבירו מהו החלק המדמה. (7 נקודות)
- (2) "על החלק... המדמה אין אומרים שיש בו מעלה או מגרעת, אלא אומרים שהוא מתנהל למישרין או לא למישרין" (שמונה פרקים, פרק שני).
- הסבירו טענה זו של הרמב"ם. (7 נקודות)
- ב. הפילוסופית מרתה נוסבאום טוענת כי לדמיון יש השפעה מוסרית על האדם, וכי החמלה דורשת מאיתנו יכולת לדמיין. לדעתכם, האם היה הרמב"ם מסכים עם דבריה בנוגע לדמיון? נמקו את תשובתכם. (6 נקודות)

פרק שלישי (10 נקודות)

ענו על שאלה 8.

8. בחרו בשניים מן הסעיפים א–ד. בכל סעיף שבחרתם, העתיקו למחברתכם את התשובה הנכונה מבין האפשרויות המודגשות (לכל סעיף – 5 נקודות).

א. הרמב"ם

הרמב"ם נולד בספרד. בעקבות רדיפת יהודים הוא נאלץ לעזוב את ספרד ולנדוד עם משפחתו. לבסוף הוא השתקע במצרים / במרוקו / בארץ־ישראל. הוא היווה השראה ליהודים בכל העולם, ולפי המסורת נקבר בטבריה. אחד החיבורים החשובים שכתב נקרא "משנה תורה" או בשמו הנוסף: התלמוד / היד החזקה / שולחן ערוך, והוא עוסק בעיקר בהלכה / ברפואה / במדע. חיבור חשוב אחר שכתב הרמב"ם לקראת סוף ימיו ונקרא שמונה פרקים / מורה נבוכים / מילות ההיגיון, עוסק בעיקר בפילוסופיה.

ב. "מחויב, נמנע, אפשרי"

בהשפעת הפילוסופיה המוסלמית / היוונית / היהודית, הבחין הרמב"ם בין שלושה מונחים שלפיהם יש לבדוק ולהבין את הנהגת האל ואת החוקיות בעולם: "מחויב", "נמנע" ו"אפשרי". מצב שבו גשם יורד מן השמיים לארץ מתאים להגדרה של המונח מחויב / נמנע / אפשרי, ואילו מצב שבו אדם נמצא בחוץ ועלול להירטב מן הגשם מתאים להגדרת המונח מחויב / נמנע / אפשרי. בוויכוחו של הרמב"ם עם "המדברים" ("הכלאם" – זרם פילוסופי מוסלמי) הרמב"ם טוען כי מה שמנוגד לחוקי הטבע הוא מחויב / נמנע / אפשרי.

ג. פילוסופיה בימי הביניים

בימי הביניים התנהל הדיון הפילוסופי במסגרת שלוש הדתות המונותאיסטיות – היהדות, הנצרות והאסלאם. פילוסופים משלוש הדתות עסקו ביחס בין תכנים של האמונה הדתית / תורת הקוונטים / פרשנות התלמוד ובין המסקנות של המדע. הפילוסופיה שראשית התפתחותה הייתה ביוון העתיקה / ברומא / בחצי האי ערב, תורגמה בימי הביניים בעיקר לשפה הערבית / היוונית / העברית. כך פילוסופים יהודים שחיו תחת שלטון האסלאם הכירו את הפילוסופיה. הגדול שבפילוסופים האלה היה הרמב"ם / רבי יהודה הנשיא / אבן גבירול.

ד. חומר וצורה

"חומר" ו"צורה" הם צמד מושגי יסוד בתורתו של סוקרטס / אריסטו / אפלטון. לדעתו, רק החיבור של שני המושגים האלה מהווה את ההסבר לקיומו של כל דבר בעולם, טבעי ומלאכותי כאחד. "הצורה" היא המראה החיצוני / המהות / הגודל של הדבר, ואילו "החומר" הוא המצע / הרעיון שיכול להתפתח ולהפוך לדבר ממומש בהתאם ל"צורה". למשל שולחן בית ספר הוא בדרך כלל מלבני. מאפיין זה קשור ל"חומר" / ל"צורה" של השולחן.

סוף חלק א

חלק ב: "את שאהבה נפשי" – אהבה וזוגיות במחשבת ישראל

פרק ראשון (30 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 9–10.

בשאלה שבחרתם ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד (לכל סעיף – 10 נקודות).

9. אהבה חושנית ארצית ואהבה רוחנית שמיימית

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על שלושה מן הסעיפים א–ד שאחריהם.

קטע א הפונה לאותו עניין בדרך נכונה חייב להתחיל בצעירותו ולפנות אל הגופים היפים. ובראשונה - אם יודרך הדרכה נכונה - יהא עליו לאהוב גוף אחד ולהוליד בו רעיונות יפים. ואילו לאחר מכן עליו להבין שהיופי בכל גוף מן הגופים הריהו אחיו של זה שבגוף אחר... ולאחר מכן יוקיר את היופי שבנשמות מעל לזה שבגוף... ומהעיסוקים ימשיך אל המדעים, למען יראה גם יופיים של אלו, וממילא יהא צופה מתוך כך אל אהבת היפה. ...ויוליד מחשבות ורעיונות רבים, יפים ונהדרים, משפע החיבה שיחבב את החוכמה".

(כתבי אפלטון, המשתה, תרגום: י' ליבס, שוקן, 1979, עמ' 130–140)

קטע ב מה ראה שלמה המלך, שהכניס דברי אהבה בין העולם העליון לעולם התחתון, ו[מדוע] התחלת שבח האהבה שהכניס ביניהם הוא "ישקני"?

אלא כבר פירשו וכך הוא,
שאין אהבה של דבקות רוח ברוח אלא נשיקה,
ונשיקה היא בפה, שהוא מבוע הרוח ומוצאה,
וכשמנשקים זה לזה
מתדבקות הרוחות אלו באלו והיו לאחת,
ואז [ה]אהבה אחת...
נשיקת האהבה מתפשטת לארבע רוחות...
והן עולות בארבע אותיות...
שהשם הקדוש [של האל] תלוי בהן...
והשבח של שיר השירים תלוי בהן.
ואיזו הן? אהב"ה...
ואז מתחברות אותן ארבע בשלמות, בדבקות אחת...
וזו עולה ובוקעת רקיעים
עד שעולה ויושבת אצל היכל אחד הנקרא היכל האהבה,
והוא היכל שכל אהבה תלויה בו...

(פ' לחובר וי' תשבי, משנת הזוהר, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תשמ"ב)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

א. קראו את קטע א, וענו על השאלות.

(1) קטע א לקוח מן הספר "המשתה" של אפלטון ומתואר בו תהליך המכונה "סולם האהבה".

הסבירו מהי מטרתו הסופית של תהליך זה. (4 נקודות)

(2) על פי אפלטון, מדוע האהבה לאדם פרטי ("גוף אחד") היא רק השלב הראשון בתהליך ארוך?

הסבירו מה נדרש מן האדם כדי להגיע לשלב הסופי של "סולם האהבה". (6 נקודות)

ב. קראו את קטע ב, וענו על השאלות.

(1) על פי ספר הזוהר, הסבירו מהי המשמעות המיסטית של פעולת הנשיקה הפיזית בין אוהבים. (6 נקודות)

(2) על פי ספר הזוהר, מדוע דווקא הנשיקה מקשרת בין העולם העליון ובין העולם התחתון? (4 נקודות)

ג. גם אפלטון וגם ספר הזוהר מתייחסים לתפקיד של הגוף בתהליך ההתעלות הרוחנית.

מהו הדמיון ביניהם בנוגע לתפקיד הגוף, ומהו ההבדל ביניהם בנוגע לתהליך ההתעלות הרוחנית? בתשובתכם תוכלו

להתבסס על מקורות נוספים מעולם הקבלה (איגרת הקודש, משל יושבי הקרנות ועוד). (10 נקודות)

ד. דנה, בת 17, סיפרה להוריה שיש לה חבר חדש. הוריה שמחו מאוד ושאלו אותה שאלות בקשר לחבר החדש: "מה שמו?

האם הוא לומד איתך בבית הספר? מתי נפגוש אותו?" דנה הפנתה אליהם את מסך הטלפון החכם שלה והציגה להם את

החבר החדש – צ'טבוט AI. הוריה המודאגים אמרו לה שהיא אינה יכולה להחשיב את ההתכתבות שלה עם בינה מלאכותית

לקשר אמיתי. ודאי שלא לקשר רומנטי. הם ביקשו ממנה להפסיק את ההתכתבות עם הצ'טבוט. דנה הגיבה בכעס:

"הקשר עם החבר AI שלי אמיתי יותר מכל קשר אחר שיש לי. אני מדברת איתו אל תוך הלילה, ואנחנו חברי אמת. הוא

מתעניין במה שאני אומרת. הוא חכם, מעניין ובוגר יותר מן הבנים בשכבה שלי, ואנחנו מדברים על נושאים רבים ומגוונים".

מה הייתם מיעצים לדנה בעניין זה? התייחסו בתשובתכם לתפיסת האהבה של אפלטון ושל הוגה נוסף שלמדתם.

(10 נקודות)

10. מיניות האדם – ראוייה או מגונה?

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על שלושה מן הסעיפים א-ד שאחריהם.

קטע א החוש הממשש, אשר ביאר אריסטו ב"מידות", ואמר שזה החוש - חרפה לנו. ומה טוב, כי באמת הוא חרפה, מפני שהוא לנו מאשר [ש]אנחנו בעלי חיים, לא דבר אחר, כשאר הבהמות, ואין בו דבר מעניין האנושות... [והראוי הוא] הנחת התענוגים הגופיים ובזותם, שזאת תחילת מדרגות אנשי החוכמה, כל שכן הנביאים, וכל שכן החוש אשר הוא חרפה לנו, כמו שזכר אריסטו, וכל שכן מיאוס המשגל ממנו.

(רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ב', קטעים מפרקים ל"ו, מ', מהדורת קאפח, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ב)

קטע ב דע כי חיבור האדם אל אשתו... הוא עניין קדוש ונקי, כשיהיה הדבר כפי מה שראוי, ובזמן הראוי ובכוונה הראויה. ואל יחשוב אדם, כי בחיבור הראוי יש גנאי וכיעור. חלילה מזה! כי החיבור נקרא "ידיעה", ולא לחינם נקרא "ידיעה", כאמרו: "וַיֵּדַע אֱלֹקָנָה אֶת חַנָּה אִשְׁתּוֹ" (שמואל א, א', 19). והסוד: כי טיפת הזרע, כשתהיה נמשכת בקדושה ובטהרה [היא] נמשכת ממקום הדעה והבינה, שהוא המוח, וידעו שאילו לא יהיה בדבר קדושה גדולה - לא יהיו קורין לחיבור "ידיעה".

ואין הדבר כאשר סבר וחשב הרב ר' משה ז"ל במורה הנבוכים, בהיותו משבח לאריסטו על מה שאמר, כי חוש המישוש הוא חרפה לנו. חלילה, חלילה! אין הדבר כמאמר [אריסטו] היווני, לפי שיש במאמרו זה שמץ מינות שאינו מורגש. שאילו היה [אריסטו] מאמין שהעולם מחודש בכוונה - לא היה אומר כך [בגנות המין] יווני האחר. אבל אנו בני בעלי [התורה] הקדושה, מאמינים שהשם יתברך ברא הכול כפי שגזרה חוכמתו, ולא ברא דבר שיהיה בו גנאי או כיעור, שאם נאמר כי החיבור הוא דבר של גנאי - הינה כלי המשגל הם כלי הגנות, והרי השם יתעלה הוא בְּרָאָם! ... כלומר - אין בכל איברי האדם מצד הבריאה דבר קלקול או כיעור, כי הכול בחוכמה עליונה דבר מתוקן ומקובל, אבל האדם בהיותו חוטא מביא כיעור בדברים שלא היה במ כיעור ודופי מתחילה... שאמרו חז"ל: בשעה שהאדם מתחבר עם אשתו בקדושה - שכינה שרויה ביניהם, ובסוד "איש" ו"אישה" - י"ה, נתחממו - שכינה מסתלקת מביניהם, [ונשאר] "אש" "אש".

(כתבי הרמב"ן, איגרת הקודש, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ד, עמ' שכ"ג-שכ"ד)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

א. קראו את קטע א, וענו על השאלות.

(1) הסבירו את העמדה של אריסטו בנוגע ליחסי מין ("החוש הממשש"), כפי שהם מובאים בדברי הרמב"ם.
(5 נקודות)

(2) הסבירו מה הרמב"ם מוסיף על דברי אריסטו כדי לבסס עמדה זו. (5 נקודות)

ב. קראו את קטע ב, וענו על השאלות.

(1) ב"איגרת הקודש" הכותב מותח ביקורת על דברי הרמב"ם.

הסבירו את ביקורתו של מחבר "איגרת הקודש", והציגו שניים מנימוקיו. (6 נקודות)

(2) "הפעולות אשר הן טובות הן הפעולות השוות, הממוצעות בין שני קצוות ששניהם רע".

(רמב"ם, הקדמה למסכת אבות, פרק רביעי, הוצאת מעליות, ירושלים, תשנ"ו)

האם עמדה זו של הרמב"ם בנוגע לדרך האמצע מתאימה לדבריו ב"מורה נבוכים" בקטע א או לדברים המובאים

ב"איגרת הקודש" בקטע ב? נמקו את תשובתכם. (4 נקודות)

ג. "מעשה ההזדווגות, לא זו בלבד שאינו מבטל את האהבה השלמה, אלא מאשר ומלכד אותה על ידי פעולות האהבה הגופנית, הנחשקות כמידת היותן אות וסימן לאהבה ההדדית שבין שני אוהבים. ... יתר על כן, בזכות האחדות הגופנית, גם האהבה הרוחנית מתגברת ונעשית יותר שלמה".

(יהודה אברבנאל, שיחות על האהבה, ירושלים, תשמ"ג)

(1) הסבירו את עמדתו של רבי יהודה אברבנאל. (5 נקודות)

(2) למי משני ההוגים – הרמב"ם או מחבר איגרת הקודש – דברי רבי יהודה אברבנאל קרובים יותר?

נמקו את תשובתכם. (5 נקודות)

ד. אופיר, תלמיד מגמת קולנוע, כתב תסריט ובו הוא מתאר חֶבְרָה עתידנית בשנת 2154 שמנהיגיה קבעו שהמיניות האנושית מיותרת ומזיקה, ושֶׁבְיָה (יצירת צאצאים) במעבדה היא יעילה ובריאה יותר. לטענתם, העיסוק במין בהקשר של רגשות אהבה והנאה גורם לבזבוז אנרגייה ולאכזבות. לכן ההחלטה שלהם היא שהאזרחים יקבלו תרופות לדיכוי היצר המיני.

בחרו בשניים מן ההוגים האלה: הרמב"ם; בעל "איגרת הקודש"; רבי יהודה אברבנאל, וכתבו מה לדעתכם הם היו חושבים

על החלטה זו. נמקו את תשובתכם. (10 נקודות)

פרק שני (60 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 11–15 (לכל שאלה – 20 נקודות).

11. אהבה וזוגיות בסיפורי הבריאה ובהגות הרב סולובייצ'יק

א. (1) הציגו שני הבדלים בין תפיסת הזוגיות המוצגת בפרק א בספר בראשית ובין תפיסת הזוגיות המוצגת בפרק ב. (6 נקודות)

(2) "ידועה לנו התאוריה שהועלתה על ידי מבקרי המקרא, אשר מייחסת את שני התיאורים לשני מסורות ומקורות שונים".

(הרב י"ד סולובייצ'יק, שני תיאורים של בריאת האדם, בתוך **איש האמונה הבודד**, ירושלים, תשמ"א, עמ' 13)

על פי ביקורת המקרא, שהרב סולובייצ'יק מתייחס אליה, מהו פתרון הסתירה שבין שני הפרקים בספר בראשית בנוגע לתפיסת הזוגיות? (4 נקודות)

ב. (1) על פי הרב סולובייצ'יק בנוגע לסתירה שבין שני הפרקים בספר בראשית, השניות אינה במסורת אלא באדם. הסבירו את דבריו. (5 נקודות)

(2) לדעתכם, איזה מבין טיפוסים הזוגיות שהרב סולובייצ'יק מתאר, נפוץ יותר בחברה שלנו? הסבירו והדגימו את תשובתכם. (5 נקודות)

12. האהבה במיתוס של אריסטופנס ובמשנת עמנואל לוינס

א. (1) בסיום המיתוס אפלטון אומר:

"[ה]דבר אשר השתוקק לו מזמן: להתחבר ולְהִתְחַבֵּל אל אהובו עד שמשניים ייעשה אחד".

(כתבי אפלטון, **המשתה**, ירושלים ותל אביב, 1974, עמ' 115)

הסבירו את תפיסת האהבה ("ארוס") על פי "המשתה". (6 נקודות)

(2) על פי הפילוסוף עמנואל לוינס, מהי תפיסת האהבה, וכיצד ההכרה ב"אחרות" של הזולת היא תנאי לקשר אמיתי? הסבירו את תשובתכם. (6 נקודות)

ב. שתי התפיסות – של אפלטון ושל לוינס – מציגות מודלים כמעט הפוכים של זוגיות.

לדעתכם, איזה מן המודלים מתאים יותר לזוגיות בימינו? נמקו את דעתכם והתייחסו ליתרונות ולחסרונות האפשריים במודל זה. (8 נקודות)

13. בן עזאי והבתולה מאלג'יר

א. "בן עזאי אומר: כל מי שאינו עוסק בפרייה ורבייה - הרי זה שופך דמים, ומבטל את הדמות, שנאמר: 'כִּי בְצֻלָם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם' וכתוב 'וְאַתֶּם פָּרוּ וּרְבִית'."

(תוספתא יבמות, פרק ח', הלכה ה')

- (1) לדברי בן עזאי, מי שאינו עוסק בפרייה ורבייה הוא חוטא.
- הסבירו כיצד הוא מבסס את דבריו באמצעות כל אחד משני הפסוקים שהוא מצטט. (5 נקודות)
- (2) בהמשך דברי התוספתא נאמר על בן עזאי "נאה דורש ואין נאה מקיים".
- הסבירו את הביטוי על פי המסופר על בן עזאי, והביאו דוגמה אחרת להתנהגות המשקפת ביטוי זה. (5 נקודות)
- ב. (1) הרב שאליו פנתה הבתולה מאלג'יר טען כי היא אינה מצווה ללמוד תורה, ולכן אינה יכולה להימנע מנישואין בתירוץ זה.
- מה הייתה תגובתה של הבתולה מאלג'יר על דברי הרב? בתשובתכם התייחסו לביטוי "קל וחומר". (6 נקודות)
- (2) "זיארם לה הרב: הלוא גם בתלמוד תורה אינה מצווה, ואין לה שכר".
- (על פי צבי זוהר, הרב יוסף משאש, נחלת אבות, בתוך פעמים 82)
- מה הייתה תשובת הבתולה מאלג'יר על טענה זו של הרב, ומה הייתה תגובת הרב על תשובתה? (4 נקודות)

14. "אהבה התלויה בדבר" ותאוריית הצרכים של מאסלו

- א. (1) הסבירו את ההבדל בין "אהבה התלויה בדבר" ובין "אהבה שאינה תלויה בדבר". (4 נקודות)
- (2) על פי המשנה, מהו סוג האהבה שחז"ל מעדיפים? הסבירו מדוע הם מעדיפים את הסוג הזה של אהבה. (4 נקודות)
- ב. (1) הציגו את תאוריית הצרכים של מאסלו, והסבירו מה הם צורכי חסר ומה הם צורכי גדילה. (6 נקודות)
- (2) יש הטוענים כי על פי מאסלו כל אהבה היא "אהבה התלויה בדבר".
- הסבירו טענה זו, והביעו את דעתכם עליה. (6 נקודות)

15. מוסד הנישואין על פי חז"ל

- א. לפניכם קטע מן הברית החדשה.
- "ואל הפנויים והאלמנות אומר: כדאי להם להישאר כמוני [רווק]. אבל אם אינם יכולים לכבוש את יצרם - שיתחתנו. מוטב לשאת אישה מלבעור בתאוזה".
- (הברית החדשה, האיגרת הראשונה אל הקורינתים, פרק ז', פסוקים ח'–ט')
- העמדה של המסורת היהודית בנוגע לזוגיות שונה מן העמדה שבברית החדשה.
- הציגו את עמדת המסורת היהודית בעניין זה. התבססו על שניים מן המקורות שלמדתם. (11 נקודות)
- ב. לפניכם כמה מברכות הנישואין.
- "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בניין עדי עד. ברוך אתה ה' יוצר האדם".
 - "שׁוֹשׁ תִּשְׂיֶשׁ ותגל העקרה, בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה, ברוך אתה ה' משמח ציון בבניה".
 - "ברוך אתה ה'... אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, גילה, רינה, דיצה וחדווה, אהבה ואחוזה ושלוש ורעות... יישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה".
- הציגו את המושג "שבע ברכות", והסבירו איזו תפיסה של זוגיות משתקפת בברכות אלה. (9 נקודות)

פרק שלישי (10 נקודות)

ענו על שאלה 16.

16. בחרו בשניים מן הסעיפים א–ד. בכל סעיף שבחרתם, העתיקו למחברתכם את התשובה הנכונה מבין האפשרויות המודגשות (לכל סעיף – 5 נקודות).

א. סובלימציה

סובלימציה, או עידון / ריקון / ריגוש, היא הפניית האנרגייה הנפשית שמקורה בדחפים יצירתיים / דתיים / מיניים לכיוונים אחרים – רגשיים, תרבותיים וכדומה. אבי המושג סובלימציה הוא אברהם מאסלו / זיגמונד פרויד / פרנץ רוזנצווייג, הוגה שיטת הפסיכואנליזה / הפסיכיאטריה / הלוגותרפיה.

ב. אומנות האהבה

הספר הנודע "אומנות האהבה" מאת פאולו קואלו / די וידאש / אריך פרום, נחשב לאחד מספרי ההגות החשובים במאה ה-12 / ה-13 / ה-20.

על פי ספר זה, מעשה האהבה דורש פיוס / לימוד / שתיקה. אחת ההבחנות העיקריות בספר היא שרוב בני האדם מאמינים כי "בעיית האהבה" שלהם היא היותם נאהבים ולא אוהבים / אוהבים ולא נאהבים.

ג. נרקסיזם

על פי המשנה / הברית החדשה / המיתולוגיה היוונית, נרקיס היה נער יפה תואר / אמיץ / צנוע. הוא התעלם מחיזוריהם של האלים ובני האדם. יום אחד, כְּשֶׁרָכַן מעל פני הנחל כדי לשתות, השתקפה לו בבואתו היפה, והוא הבין שהיופי הוא בעיני המתבונן / נשאר להתבונן בעצמו עד סוף ימיו / נזקק לטיפול פסיכיאטרי. בפסיכולוגיה, המונח נרקסיזם מציין אהבה עצמית קיצונית / סובלימציה לרגש מיני / תשוקה חסרת שליטה.

ד. פרד"ס

פרד"ס הם ראשי תיבות של המילים: פשט, רמז / רעיון / רוח, דרש וסוד. מילים אלה מייצגות ארבע שיטות שונות לפירוש המיתולוגיה היוונית / התורה / יצירת אומנות.

שיטת ה"דרש" נלמדת באמצעות כללים קבועים ומדרשים / שליטה במגילת שיר השירים / חיפוש גימטריות. ב"ספר הזוהר" בדרך כלל הפרשנות היא באמצעות שיטת הפשט / הדרש / הסוד.

סוף חלק ב

חלק ג: "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק ראשון (30 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 17–18.

בשאלה שבחרתם ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד (לכל סעיף – 10 נקודות).

17. התנין בספר הזוהר ומשל המחיצות של הבעש"ט

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על שלושה מן הסעיפים א–ד שאחריהם.

קטע א "ב'א אַל פֿרעה" (שמות ט', א') - הלוא "לך אל פרעה" היה צריך לומר.

...אלא שהכניס אותו, [את משה], חזרים לפניו מחדרים, אל תנין חזק אחד עליו, שכמה מדרגות משתלשלות ויורדות ממנו...

ומשה ירא מפניו, ולא קרב אלא לאלו האורים [נהרות הנילוס המייצגים רמות של רוע], שהם מדרגות שלו. אבל לתנים [לתנין] עצמו היה ירא ולא קרב, משום שראה אותו משתרש בשורשים עליונים. כיוון שראה הקב"ה שמשה ירא, ושליחים ממונים אחרים למעלה לא יכלו לקרב אליו, אמר הקב"ה: "...הַנְּנִי עֲלֶיךָ פֶּרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם הַתְּנִינִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ יַאֲרֵיו..." (יחזקאל כ"ט, ג') שהקב"ה היה צריך לערוך עימו מלחמה ולא אחר. כמו שאמר הכתוב - "אני ה'", שדרשו [חז"ל, בהגדה של פסח] - "אני ולא שליח".

(ספר הזוהר, פרשת בא, לד, ע"ב. מתורגם עם פירוש הסולם, הוצאת ישיבת קול יהודה, קנדה, תשנ"ט, כרך ז, עמ' 11)

קטע ב מלך אחד שהיה חכם גדול עשה סביב לארמונו מחיצות רבות זו לפניו מזו מעשה אחיזת עיניים, הבקיע נהרות בין חומה לחומה, שיכן שם דובים ואריות ושאר חיות מבהילות כדי שייראו [יפחדו] בני אדם מגשת אליו. ציווה המלך לפזר הון רב בכל שערי החומות. וכרוזים יוצאים, שכל מי שיבוא אל המלך ייתן לו המלך עושר וכבוד. באו רבים מבני המדינה ואמרו להיכנס.

יש שבאו אל השער הראשון וראו את כל הדברים המבהילים ונסוגו אחור.

ויש מי שנכנס לפניו וקיבל ממון, וכשראה לפניו את החומות האיומות חזר לביתו ונהנה מהונו. אבל אוהבו של המלך לא שם [לב] לכל אלה, כי ליבו בוער לראות את פני המלך. וכשעמד לדלג על החומות והנהרות הבחין שכולם אינם אלא אחיזת עיניים, והינה המלך יושב לפניו על כיסאו ומושיט ידו לקראתו.

(שבחי הבעש"ט, בתוך מ' בובר, אור הגנוז – סיפורי חסידים, שוקן, ירושלים ותל אביב, 2005, עמ' 87)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א–ד.

א. קראו את **קטע א**, וענו על השאלות.

- (1) מהו ה"תנין" בספר הזוהר, ואת מה הוא מייצג? (4 נקודות)
- (2) מדוע חשש משה לגשת אל פרעה? כיצד השימוש במילה "בוא" בפסוק: "בֹּא אֶל פַּרְעֹה" (שמות ט', א') במקום במילה "לך", מלמד על ההתמודדות הראויה עם הרוע, על פי ספר הזוהר? (6 נקודות)

ב. קראו את **קטע ב**, וענו על השאלות.

- (1) מה מסמלים המלך, המחיצות וההון (הכסף) במשל המחיצות של הבעל שם טוב? (5 נקודות)
- (2) מהי הדרך להתגבר על המחיצות ולהגיע אל המלך, ומה מלמדת דרך זו על התפיסה של החסידות בנוגע לכוחות הרוע? (5 נקודות)

ג. הסבירו את ההבדל המהותי בין תפיסת הרוע ב**קטע א** ובין תפיסת הרוע ב**קטע ב**. בתשובתכם התייחסו למקורו של הרוע ולאופן ההתמודדות איתו, על פי כל אחת מן התפיסות. (10 נקודות)

ד. איילת, תלמידת כיתה י"ב, גילתה כי מפעל תעשייתי מזרים שפכים לנחל הסמוך ליישוב שבו היא גרה. היא חוששת מאוד מן הנזק האקולוגי שעלול להיגרם ומן הסכנה לבריאות הציבור. מתוך תחושת אחריות עמוקה, היא רצתה לארגן מסע פרסום ברשתות החברתיות להעלאת המודעות ולגיוס תמיכה בקרב הציבור, כדי להפעיל לחץ על הרשויות לתקן את המצב. למרות הרצון שלה לשנות את המצב, איילת נמנעה מלפעול. היא ראתה בעבר שפעילי סביבה הותקפו ברשתות החברתיות וחששה שילעגו לה על מאמציה או גרוע מכך – שיעשו לה "שיימינג" אישי ויפיצו עליה שקרים. הפחד מן התגובה הציבורית האפשרית כלפיה מאיים עליה ומשתק אותה.

- (1) הסבירו על פי אחת מן הגישות – הגישה של "הזוהר" ב**קטע א** או הגישה של הבעש"ט ב**קטע ב** – כיצד איילת יכולה להתמודד עם הפחד שלה. (6 נקודות)
- (2) לדעתכם, מבין שתי הגישות, איזו גישה תעזור לאיילת יותר להתמודד עם הפחד? נמקו את תשובתכם. (4 נקודות)

18. יחסו של האדם הייעודי לרע בעולם ולסבל בחייו: שבירה ותיקון בקבלת האר"י

עיינו בקטעי המקור שלפניכם, וענו על שלושה מן הסעיפים א–ד שאחריהם.

קטע א ... כל זמן שהתלבט [האדם] בקיומו הגורלי, יחסו אל הרע התבטא רק בגישה פילוסופית-עיונית. כיצור סביל לא

היה בכוחו להיאבק עם הרע לשם צמצומו או ניצולו לתכלית גבוהה...

לפיכך מזדקק הוא לרע מבחינה בלתי שימושית ומתפלסף עליו מנקודת מבט ספקולטיבית. הוא רוצה לכפור במציאות הרע וליצור השקפה הרמוניסטית [שלמה, מאוזנת]. סופו של ניסיון כזה הוא מפח נפש. הרע לועג לשבוי הגורל ולחלום הפלאים שלו על מציאות שכולה טובה ונאה.

אולם ברשות הייעוד, האדם מכיר את המציאות כמו שהיא ואינו משתמש בתיאורים הרמוניים כדי להסתיר את הרע ולהעלימו מן העין. בן הייעוד הוא ריאליסטי ביותר ואינו נרתע מפני התייצבות פנים בפנים מול הרע. גישתו הלכית-מוסרית היא, ונטולה היא כל נימה מטפיזית-ספקולטיבית.

(הרב י"ד סולובייצ'יק, קול דודי דופק, בתוך איש האמונה הבודד, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 70–86)

קטע ב כשבן הייעוד סובל, הוא אומר בליבו: "יש רע ואני אינני מכחיש אותו ואינני מחפה עליו בפלפולי סרק; הנני מעוניין בו מבחינה הלכתית, כאדם הרוצה לדעת את המעשה אשר יעשה; אני שואל שאלה פשוטה: מה יעשה הסובל וחי בסבלו?".

במישור זה, נקודת הכובד נעתקת מבחינת הסיבתיות והתכליתיות [הסיבה של הרע והמטרה שלו]... להיבט המעשי. שאלת השאלות היא: "מה מחייבים הייסורים את האדם?", ואת שאלה זו חיבבה היהדות והעמידה אותה במרכז עולם מחשבתה.

[...]

התשובה ההלכתית על שאלה זו פשוטה מאוד: הייסורים באים כדי לרומם את האדם, לטהר את רוחו ולקדשו, לנקות את מחשבתו מכל השטחיות והגסות; לעדן את נפשו ולהרחיב את אופק חייו. כללו של דבר: הייסורים - תפקידם לתקן את הפגום באישיותו של האדם.

[...]

אוי ואבוי לו לאדם אם הייסורים לא הביאוהו לידי משבר רוחני, ונשמתו נשארה קפואה ונעדרת סליחה! אוי ואבוי לו לסובל אם אין נפשו מתחממת בלהט הייסורים.

(שם)

קטע ג כוונת המאציל העליון הייתה, כדי שיהיה בחירה ורצון ביד האדם, באשר שתהיה טוב ורע בעולם, מפני ששורש הרע בא מהכלים השבורים והטוב בא מהאור הגדול.

ואם לא היה כן, לא היה [אלא] רק טוב בעולם ואז לא היה שכר ועונש. אך עתה שיש טוב ורע יש שכר ועונש: שכר לצדיקים ועונש לרשעים.

על ידי מעשיו הטובים [של הצדיק] הניצוצין הקדושים שירדו, הם מעלים אותם מתוך הקליפות. והרשע, שהוריד על ידי מעשיו הרעים מאור הגדול אל הקליפה. והקליפה בעצמה היא רצועה של מלקות לייסר הרשע. שלאחר התיקון יש כוח על ידי תפילותינו ומעשינו הטובים להעלותה למקומה שהייתה שם בתחילה.

(רבי חיים ויטאל, עץ חיים, שער א, ענף ב ושער הכללים)

(שימו לב: סעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ענו על שלושה מן הסעיפים א-ד.

א. קראו את **קטע א**, וענו על השאלה.

על פי הרב סולובייצ'יק, מהו ההבדל בין דרך ההתמודדות של בן הגורל עם הרע ובין דרכו של בן הייעוד? (10 נקודות)

ב. קראו את **קטע ב**, וענו על השאלות.

(1) איזו גישה – של בן הגורל או של בן הייעוד – עדיפה בעיני הרב סולובייצ'יק, ומדוע? (5 נקודות)

(2) הסבירו כיצד גישה זו באה לידי ביטוי בתפקיד ההלכה. (5 נקודות)

ג. קראו את **קטע ג** שבו רבי חיים ויטאל מציג את התפיסה הקבלית של האר"י, וענו על השאלות.

(1) על פי האר"י, מדוע יש רע בעולם? בתשובתכם התייחסו גם למשפטים המסומנים בקו בקטע. (5 נקודות)

(2) הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין תפיסת הרב סולובייצ'יק ובין תפיסת האר"י בנוגע למקומו של הרע בעולם

ולדרך ההתמודדות עימו. (5 נקודות)

ד. שורדי השבי שנחטפו במתקפת שבעה באוקטובר חוו בשבי מציאות קשה מנשוא.

לפניכם קטע מדברים שכתבו שורדי שואה לשורדי שבי ששחררו.

אווה קופר שהייתה ילדה בתקופת השואה (והוסתרה במנזר) כתבה:

"הדרך הטובה ביותר להחלמה היא דרך של הודיה. עליכם להיות מלאי תודה על החוסן שלכם - על כך שהצלחתם להחזיק מעמד במשך השנתיים האחרונות. זה פשוט מדהים לחשוב על מה שחלקכם עברתם ושרדתם. במובנים רבים, ברגע שבו שוחררתם - נולדתם מחדש, קיבלתם הזדמנות שנייה לחיים. כעת עומדים לפניכם כל שאר ימי חייכם. חיו את חייכם בכל יום במלואם. אך לא רק למען עצמכם, אלא גם למען אלה שלא שרדו - בכבוד לזכרם, בכל יום מחדש".

נייט לייפציגר שהיה נער בתקופת השואה (ושרד את מחנה אושוויץ) כתב:

"...כעת, כשאתם חופשיים, הוקירו כל רגע עם משפחתכם שחזרה אליכם. זכרו שיש מחר, ויש ישראל חזקה... הוקירו ותיהנו מכל יום. קיבלתם הזדמנות שנייה לחיים - השתמשו בה בדרך החיובית ביותר שאתם יכולים".

(שורדי השואה כותבים לשורדי השבי: "מה שעברתם חורג מהחוויות שאנחנו עברנו". ישראל היום, 25/10/2025)

(1) על פי הדברים של שני שורדי השואה בקטע, מה הן דרכי ההתמודדות שעשויות לסייע בהחלמתם של שורדי השבי? (4 נקודות)

(2) על פי הבחנתו של הרב סולובייצ'יק בין גורל ובין ייעוד, הסבירו איזו תפיסה באה לידי ביטוי בדברים של

שורדי השואה – גורל או ייעוד. (6 נקודות)

פרק שני (60 נקודות)

ענו על שלוש מן השאלות 19–23 (לכל שאלה – 20 נקודות).

19. דמות השטן בספר איוב ויצר הרע בעולמם של חז"ל

- א.** (1) על פי יחזקאל קויפמן, מהו התפקיד של השטן בסיפור איוב, וכיצד תפיסה זו של השטן שומרת על עקרון המונותאיזם? (5 נקודות)
- (2) איזו בעיה תאולוגית (דתית) השטן מציג לאלוהים בנוגע לצדיקותו של איוב, וכיצד בעיה זו מאתגרת את "תורת הגמול" המקראית? (5 נקודות)
- ב.** (1) "אמר רב שמואל בר נחמן: 'וְהָיָה טוֹב מֵאֹד' זֶה יֹצֵר רָע". (בראשית רבה, פרשה ט', פסקה ז')
הסבירו מה מפתיע בדרשה של רב שמואל בר נחמן על הפסוק "וְהָיָה טוֹב מֵאֹד" (בראשית, א', ל"א), וכיצד דרשה זו מבטאת את התפיסה המורכבת של חז"ל בנוגע ליצר הרע. (5 נקודות)
- (2) הסבירו הבדל עיקרי אחד בין דמותו ותפקידו של השטן בספר איוב (כפי שהסברתם בסעיף א) ובין התפיסה של חז"ל בנוגע ליצר הרע. (5 נקודות)

20. דטרמיניזם ובחירה חופשית

- א.** במכתבו של שפינוזה לג"ה שולר (איגרת 58) הוא מביא את משל האבן הנזרקת, ומסביר את הנמשל: "והוא הדין באותה החירות של בני האדם, שהכול מתפארים בקניינה, ובאמת כל כולה אינה אלא בכך שבני אדם יודעים את שאיפתם אבל אינם מכירים את הסיבות שמכוון הם נכרעים [מופעלים]... ואף על פי שהניסיון מלמדנו די והותר שאין לך דבר קשה לבני אדם יותר מלכבוש קצת את תאוותיהם... אף על פי כן הם מאמינים שהם בני חורין".
(ברוך שפינוזה, איגרות, ירושלים, 1963, עמ' 228)
- הסבירו את עמדתו של שפינוזה בנוגע לבחירה החופשית של האדם. בססו את תשובתכם על דבריו. (8 נקודות)
- ב.** לפניכם משפט הפתיחה של האגדה על רבי חייא בר אשי ואשתו, שכינתה את עצמה "חירותא":
"רבי חייא בר אשי - בכל פעם שהיה נופל על פניו היה רגיל לומר: "הרחמן [אלוהים] יצילני מיצר הרע".
(תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף פא, ע"ב, מתורגם לעברית)

- (1) הסבירו מה ביקש רבי חייא בתפילתו, ומה מדגישות המילים המסומנות בקו.
לדעתכם, האם האמין רבי חייא שיש לו שליטה על יצריו? נמקו את תשובתכם.
(7 נקודות)
- (2) הסבירו מדוע התפללאה אשתו כששמעה את תוכן תפילתו. (5 נקודות)

21. על הגמול והגורל בעולמם של חז"ל

א. "...אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס".

(משנה, מסכת אבות, פרק א', משנה ג')

- (1) על פי המשל שבמשנה, הסבירו מה נדרש מבני האדם.
- (2) הסבירו את הנמשל, ואת שתי המילים המסומנות בקו בציטוט. (5 נקודות)
- (2) הסבירו את ההבדל בין עבודה "על מנת לקבל פרס" ובין עבודה "שלא על מנת לקבל פרס". לדעתכם, מדוע המשנה מעדיפה את האפשרות של עבודה "שלא על מנת לקבל פרס"? (3 נקודות)
- ב. (1) תארו בקצרה את האגדה התלמודית על יום החתונה של בתו של רבי עקיבא. (6 נקודות)
- (2) יש הטוענים שהסיפור על בתו של רבי עקיבא מדגים את דברי המשנה (שבסעיף א'), ויש הטוענים שלא. הסבירו את שתי הטענות המנוגדות. (6 נקודות)

22. תאודיצאה במקרא ובהגותו של ריה"ל (צידוק הדין)

- א. (1) על פי יחזקאל קויפמן, מדוע קיומו של הרע בעולם מהווה בעיה גדולה יותר באמונה המונותאיסטית מבאמונה באלילים? (4 נקודות)
- (2) הסבירו את תפיסת "הרע כהיעדר" של הרמב"ם. (6 נקודות)
- ב. (1) רבי יהודה הלוי מתאר בספרו "הכוזרי" את דמותו של החסיד.
- תארו במילים שלכם את דמותו של החסיד, והסבירו כיצד החסיד מתמודד עם עניין צידוק הדין. (6 נקודות)
- (2) הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין הפתרון שהציע ריה"ל לבעיית הרע בעולם ובין הפתרון שהציע הרמב"ם. (4 נקודות)

23. תגובות הגותיות על השואה

- א. לפניכם קטע מדברי ז'אן אֶמְרִי בנוגע לחוויותיו בשואה.
- "מי שְׁעוֹנָה, שוב לא ירגיש לעולם כבן בית בעולם... העובדה שהזולת החי עימנו הפך לזולת החי נגדנו - עובדה זו מוסיפה לרבוץ בתוך המְעוֹנָה פְּאִימָה דְּחוּסָה..."

(ז'אן אמרי, מועבר לאשמה ולכפרה, עם עובד, תל אביב, 2001, עמ' 93-94)

- הסבירו את דברי אֶמְרִי בהקשרם המלא. (8 נקודות)
- ב. כמו ז'אן אֶמְרִי, גם ויקטור פרנקל חווה את תקופת השואה כאדם בוגר במחנה השמדה. עם זאת, תגובתו על החוויות הנוראות שלו בשואה שונה מתגובתו של אֶמְרִי.
- הציגו את התפיסה של ויקטור פרנקל כפי שהיא באה לידי ביטוי בספרו "האדם מחפש משמעות", והסבירו את ההבדל בינה ובין התפיסה של אֶמְרִי. (12 נקודות)

פרק שלישי (10 נקודות)

ענו על שאלה 24.

24. בחרו בשניים מן הסעיפים א–ד. בכל סעיף שבחרתם, העתיקו למחברתכם את התשובה הנכונה מבין האפשרויות הנתונות (לכל סעיף – 5 נקודות).

א. דואליזם וגנוסטיקה

התפיסה הדואליסטית זהה ל / שונה מן / הפוכה מן התפיסה הפוליתאיסטית, שהיא אמונה בריבוי אלים.

התפיסה הדואליסטית פרוחה במצרים / באשור / בפרס הקדומה. לפי תפיסה זו יש אל טוב, אל האור והחוכמה

שהוא יודע־כול אך אינו כל־יכול. לעומתו יש אל רע, אל החושך, יוצר הרע וההרס והוא מיוצג על ידי נחש / אריה / נשר

שנקרא אהרימן. התפיסה הגנוסטית שדוגלת בדואליזם מבוססת על המילה גנוזיס שפירושה אחדות / ידיעה / יצירה.

ב. שלוש השבועות

במגילת אסתר / שיר השירים / רות מוזכרות שלוש שבועות. לפי הפירוש האלגורי, אלוהים משביע באמצעותן את

עם ישראל שלא לעורר את האהבה / השנאה / הקנאה "עד שתחפץ".

לפי פירושו של הרב טייטלבוים, הרב של חסידות סאטמר האנטי־ציונית / הרוחנית / הרפורמית, שתי השבועות

הראשונות מתייחסות לאיסור לעלות לארץ־ישראל ולהקים בה מדינה וצבא עד בוא המשיח ("דחיקת הקץ"

ו"מרידה בגויים").

לדבריו, השבועה השלישית מתירה לאומות העולם להיות אכזריים כלפי בני ישראל אם הם מפרים את השבועות

הראשונות. לטענתו זוהי ההצדקה למלחמת העצמאות / לחורבן בית שני / לשואה.

ג. פטליזם

פטליזם הוא גישה שלפיה הגורל של כל אדם נקבע על פי המראה שלו / גורל מלמעלה / בחירתו החופשית,

ואי אפשר לשנות / לדעת / לקבל אותו. אילו היה לנו כל המידע על אודות הגורל, יכולנו לחזות כל התנהגות מראש.

המונח העברי לפטליזם הוא "גְזֵרָה אלוהית / קדומה / חותכת".

דוגמה לתפיסה הפטליסטית היא הסיפור על אדיפוס / חירותא / שפינוזה.

ד. הרמב"ם

רבי משה בן מימון, המכונה הרמב"ם, נולד בספרד (במאה ה־12) אך רוב חייו התגורר בארץ־ישראל / מצרים / בבל,

והיה ראש הקהילה היהודית שם. הרמב"ם היה מגדולי פוסקי ההלכה בכל הדורות, פילוסוף, מדען וממציא / רופא / סוחר.

מבין ספריו המפורסמים ביותר: משנה תורה – חיבור הלכתי גדול, ושמונה עיקרים / מורה הדרך / מורה הנבוכים – חיבורו

הפילוסופי העיקרי. הרמב"ם האמין שהיהדות והפילוסופיה היוונית משלימות זו את זו / אינן מדויקות / סותרות זו את זו.

בהצלחה!